

202103225 *Oroitzaztarnak Espainian*, 南方周末 "长相忆 txineraz argitaratutako jatorrizko artikulutik itzulia, 在西班牙, "Hegoaldeko asteburua", izeneko astekarian argitaratua, Txinan; 2021eko otsailaren 18an. Itzulpena gastelaniatik euskarara Neuronala itzultzailea erabiliz, zenbait zuzenketa propiorekin.

南方周末, Oroitzaztarnak Espainian

Hwei-Ru Ni

Udazken amaierako goizean goiz, begiak lokaturik, posta elektronikoko postontzia ireki nuen aharrausi ari nintzela. Bat-batean, begiak guztiz argitu zitzaizkidan. Pantailan Laureano Ramírez Bellerín lagun espainiarraren mezu elektronikoa agertu zen. Nor zen gure bila zebilena? Laureanok ez zuen igorlea ezagutzen.

Arrotzak Bartzelonako Unibertsitate Autonomoan Laureano Ramirez irakaslearen helbide elektronikoa eskatu zuen, eta gaztelaniaz idatzi zion gutuna. "Zuregana zuzentzen naiz Chen Agen txinatar brigadistari buruzko informazioa dudalako eta ez dakit nola helarazi informazio hau, eta harremanetan jarri "Los brigadistas chinos en la Guerra Civil. La llamada de España 1936-1939" ¹liburuaren egileekin". Badirudi ezezagunak irakurritako liburua gaztelaniazko edizioa zela (2013), eta solaskide misterioitsu horrek ikusi zuenean itzultzailea Laureano Ramirez Bellerin zela, bere helbidea lortu eta gutuna guri bidaltzea eskatu zion. Horrela igorlearen gutuna iritsi zitzaigun.

Ezezagunaren gutuna

Baliteke jende askok ez jakitea nor den Chen Agen (Aking Chan) brigadista txinatarra. Duela laurogei urte baino gehiago, Espainiako Gerra Zibilean (1936-1939) parte hartu zuten 12 boluntario txinatarretako bat izan zen, Txinatik zuzenean etorri zen bakarra; eta gerra horretan oso esperientzia bizia izan zuena. Zer daki igorleak Aking Chani buruz? Jakin-minez irakurri nuen gutuna.

Igorle ezezaguna emakume bat da, Begoña Ariznabarreta izenekoa, Bego laburtzeko. Sekulan ez nuen pentsatuko bere informazioa Covid-19 2020 birusarekin harremana izango zuenik. Espainian pandemiaren hedapena larria izan zen eta infekzioen kopuruak nabarmen gora egin zuen. Bego Euskal Autonomia Erkidegoan bizi da, Espainia iparraldean, eta pandemiaren ondorioz etxean geratu behar izan zuen. Ustekabean eskuizkribu batzuk aurkitu zituen, bere aita zenak gordeak.

Begoren ustez, eskuizkribu hauek bere aitak 1979an idatzi zituen, Espainiako Gerra Zibilean parte hartu zuela gogoratuz. Bi dokumentu oso bereziak zirela konturatu zen. Bere edukia "txinatar bat Euskal Armadan" gaiari buruzkoa zen.

---

¹ Hwei-Ru Tsou (Ni Huiro) eta Len Tsou (Zou Ningyuan), *Los brigadistas chinos en la Guerra Civil. La llamada de España (1936-1939)*. Catarata, Madrid, 2013. Jatorrizko edizioa txineraz: *Ganlan Guiguan de Zhaohuan: Canjia Xibanya Neizhan de Zhongguoren (1936-1939)*, Taipei Taiwan, Renjian Chubanshe, 2001. Liburua gaztelaniaz argitaratu zen bi erakunderi ezker: Gaztela-Mantxako Unibertsitatearen "Centro de Estudios y Documentación de las Brigadas Internacionales - CEDOBI", eta "Instituto de Estudios Albacetenses".

Espainiako Gerra Zibilaren garaian, munduko gainerako herrialdeekin komunikatzea oso zaila izan zen. Euskaldunen buruan, txinatarrek beste planeta batekoak ziruditen. Zergatik zegoen txinatar bat Euskal Armadan parte hartzen? Bego interesatu egin zen eta berehala Interneten bilatu zuen. Laureano Ramirezek itzulitako liburua aurkitu zuenean, "Los brigadistas chinos en la Guerra Civil", harritu egin zen. Erosi eta berehala irakurtzen hasi zen. *"Liburua irakurtzean, lehen orrialdeetan, Chen Agen brigadista agertu zen. Berehala bere istorioa agertzen zen orrialdetara zuzendu nintzen, eta argi eta garbi konturatu nintzen, gure aitaren idazkietan agertzen den txinatar brigadista bera zela"*, idatzi zigun begok

Orduan, Begoren aitak Espainiako Gerra Zibilean Aking Chanekin borrokatu zuen? Bazirudien Begok nire galderari aurrea hartu ziola, eta honela idatzi zuen: *"Gerra Zibilean parte hartu zuen gure aitarekin batera, Asturiasen, Euskal Brigadaren eskuadra berean"*. Albiste honek pozez bete ninduen; izan ere, Aking Chani buruz jakin badakigu Asturiasen Gerra Zibilean parte hartu zuela! Begoren gutunak, Chan eta bere aita, talde berean borrokatzeaz gain, antzeko esperientziak bizi izan zituztela ere adierazi zuen. Berak honela idatzi zuen *"Aking Chan gure aitarekin batera harrapatua izan zen eta kontzentrazio-esparru batean giltzapetua ere bai"*.

Kamarada txinatar bat gogoan

80 urte baino gehiago igaro dira Espainiako Gerra Zibila hasi zenetik. Gaur egun ere, espainiar miliziano baten ondorengoa nire bila dabil, bere aitaren eskuizkribuetan agertzen den kamarada txinatar bati buruzko informazioa emateko. Berotasun handia sentitu nuen bihotzean, eta berehala erantzun nion bere gutunari.

"Zure gutunagatik, badakigu zure aita eta Aking Chan, bera baino bi urte zaharragoa zena, eskuadra berean egoteaz gain, gerrako preso gisa ere atxilotu zituztela". *"Gure pozerako, zure aita bizirik irten zen espetxetik; baina Aking Chan bizirik edo hilda dagoen ezezaguna da oraindik"*. *Begori esan nion, "Espainiako Gerra Zibilean parte hartu zuten txinatar eta asiar boluntarioen inguruan ikertzen jarraitzen dugu"*. *"Zure aitak Aking Chani buruz idatzitako eskuizkribuak gurekin partekatzea espero dut, Aking Chanek Espainiako gerran izan zituen bizitzaren zatiak gehitu ahal ditzagun, bere kamarada, zure aitaren begietatik"*.

Begoren erantzuna hurrengo egunean jaso nuen. Oso pozik zegoen gurekin harremanetan jarri ahal izan zuelako. Gai horrek hunkitu egiten zuela esan zuen, aitak bere bizitza osoan Espainiako Gerra Zibilari buruz hitz egiten jarraitu zuelako. Eta bapatean eskuizkribu batean jakin zuen bere aitak Aking Chan lagunaren falta sentitu zuela. Oroitzapen horrek hunkitu egin zuen: "Oso hunkigarria izango litzateke anaia-arreba guztiontzat Chanen ondorengoak aurkitzea, eta gure aitaren eskuizkribuen kopia bat ematea". *Begok adeitasunez idatzi zuen: "Badakit hori lortzea oso zaila dela, baina saiakera batzuk egingo ditugu aurkitzeko"*.

Begoren aitak Luis Ariznabarreta zuen izena. Sufrimendua eta oinazea jasan zituen Francoren kartzeletan. 1940an aske utzi zuten, baina soldadutza egitera behartu zuten, berriro bortxazko lanak egiteko gerrako presoen esparru batean, gutxienez, beste urte batez. Hiru urte geroago, ezkondu eta zortzi seme-alaba izan zituen. 60 urte baino gehiagor bizitza duina izan zuen. 2003an zendu zen, ia 87 urte zituelarik. Bego aitaren eskuizkribuak ordenagailura transkribatzen aritu da, eta horrek guri irakurketa erraztu digu. Hemen hasi zen gure elkarren arteko komunikazio etengabea.

Vietnamgo sukaldari misteriotsua

Zein pertsona mota zen Chan? Nolatan joan zen Espainiako gerrara borrokatzera? Izan ere, Txinatik irten eta Europara itsasontziz iritsi zenean, ez zekien Espainian

Gerra Zibila hasita zenik, baina Vietnamgo sukaldari bat itsasontzian ezagutzeak bere bizitza guztiz aldatu zuen. 1937an Espainiako Gerra Zibila bigarren urtean sartu zen. Aking Chan, 24 urteko gaztea zen; Shanghain, txinatar hirian, hazita. Txinako Gobernu Nazionala Chan jazartzen ari zen komunistei sindikatu bat antolatzen laguntzeagatik. Etsita, Gerta Moora izeneko bapore britainiar batean ontziratu zen, sukaldeko laguntzaile gisa lan eginez.

Ozeanoan, Europara nabigatzen ari zen bitartean, pizkanaka-pizkanaka Aking Chanek vietnandar sukaldaria ezagutu zuen. Honek frantsesa ez ezik, txinatar dialekto batzuk ere hitz egiten zituela jakin zuen. Chan gehien harritu zuena sukaldariaren erudizioa izan zen, munduari buruz dena zekiela baitzirudien. Ezagutu zuen pertsonarik jakintsuena eta bizkorrena zela sentitu zuen. Asko miresten zuen. Egunero, lan egin ondoren, Aking Chanek sukaldariari Vietnamgo politikaz eta independentziaren aldeko borrokatik hitz egiten entzuten zion. Eta berari esker ikasi zuen frantsesa.

Itsas merkantea Europara hurbildu zenean, sukaldariak Aking Chan ondo informatu zuen eta albiste larri bat eman zion: "Espainia gerra zibilean dago. Alemania eta Italiako faxistek erabat babesten dituzte Francoren matxinoak, demokratikoki aukeratutako Espainiako Errepublika boteretik kendu nahi dute. Mendebaldeko herrialdeek ez dute Espainiako Errepublika babesten; gainera, armak erostea debekatzen diote. Faxismoa Espainian garaile ateratzen bada, gerra mundialaren aurrean gaude. Orain une erabakigarria da". Aking Chanek, Espainiara joatea eta faxismoaren aurka borrokatzea, espero zuen .

Sukaldariaren hitz sutsuek Aking Chanen bihotz gaztea ukitu zuten, eta honek hunkituta esan zion: "Goazen elkarrekin gerrara". Sukaldariak erantzun zion armadan izena emanda zeukala eta orain Moskuko eskola batera joateko agindua jaso zuela ikasketak jarraitzeko; beraz, ezin zuela Chan frontera lagundu. Abuztuan, baporea Asturiasko Gijonen, Espainiako iparraldean, porturatu zenean, Aking Chanek lehorrera salto egin zuen, eta bertako miliziarekin bat egitera joan zen Francoren aurka, atxilotu zuten arte. Zer esperientzia bizi izan zituen Aking Chanek bi hilabete hauetan? Luisek, Begoren aita, garai honetako hutsunea betetzen laguntzen digu.

Shanghaindar bat agertu zen su-lerroan

Luis Soraluzen, gipuzkoar herri txiki batean jaio eta hazi zen, Eukalherrian. Lanbide-heziketa jaso zuen Armeria Eskolan eta lantegi batean lan egin zuen tornero-ajustadore gisa. 1936ko uztailean estatu-kolpea lehertu zenean, Luisek oraindik 21 urte ez zituen. Bere herrian berehala milizia bat antolatu zuten bertako gazteekin, Francoren matxinatuei aurre egiteko. Soraluze herri garrantzitsua zenez kanoiak eta hainbat armen fabrikazioan, Francok interesa agertu zuen herrian eta erasoaldi bizia egin zion. Irailaren amaieran, une kritiko hartan, matxinoak herrian sartzeaz eta okupatzear zirela, Luis herri estuaren mutur batetara heldu zen azkar, eta danborra etsi-etsian jo zuen bando batean iragarritz, tren bat iritsi zela herriko geltokira eta itxaroten ari zela emakumeak eta haurrak tren horretara igo eta berehala ebakutzeko. Hilabete batzuk geroago, neska horietako asko Frantziara erbesteratu zituzten eta hainbat mutiko Belgikara.

Gutxitasun militar ikaragarria zela eta, bai armagintzan bai giza tropetan, 1937ko apirilean Luisen batailoia mendebalderantz erretiratzen joan zen. Bidean, ekialdera begiratu zuten, Gernikatik 10 kilometrotara zirela, alemaniarren hegazkinek Gernikan eragindako bonbardaketa eta sute bortitza ikusi zuten. Lau hilabete geroago, Asturiasko Cecedara iritsi ziren. Bertan, lau konpainiez osatutako Euskal Brigada eratu

zuten. Une horretan, "Shanghaiko txinatar bat iritsi zen hara, bi euskaldunek ekarri zuten gure Brigadarekin bat egiteko; eta horrela nire eskuadrari sartu zen," idatzi zuen Luisek.

Aking Chan ausarta zen. Gijonen itsasontzitik jaitsi ondoren, erabat ezezaguna zen lurralde bat zapaldu zuen, bertako hizkuntza ere ezagutu gabe. Non sar zitekeen gerran borrokatzeko? Are gehiago, nola onartu zezakeen Armadak txinatar arrotz bat bertan sartzea? Antza denez, borrokatzera jaisteko konbentzitu zuen Vietnamgo sukaldariak kontaktu batzuk zituen lurrian, eta horri esker Aking Chanek 40 kilometro hegoaldera dagoen Cecedara joan ahal izan zuen Euskal Brigadarekin bat egiteko.

Euskal Brigadan milizianoen artean euskaraz hitz egiten zuten, asturiarrentzat ulertezina zen hizkuntzaz. Eta Aking Chanek zelan ulertzen zuen? Luisek idatzi zuen: "Chanentzat, Aitorren hizkuntza edo Cervantesena gauza bera zen; beraz, berarengana zuzentzen ginen guztietan, euzkera erabiltzen genuen". Nolanahi ere, Chanek ezin zituen bere lagunak ulertu. Hizkuntzaren hesiaren aurrean, Luisek Aking Chanen keinuen hizkuntza interpretatu zuen eta marinela zela suposatu zuen. "Gijonen itsasontzitik jaitsi ondoren, Aking Chan mozkortu egin zen, eta barkua itsasoratu zenean lehorrean geratu zen".

Aking Chanek euskara ulertzen ez bazuen ere, eta keinu hizkuntzarekin "hitz egin" behar bazuen ere, gerran parte hartzearen nahiarekin jarraitu zuen. Luisek honako hau idatzi zuen eskuizkribuetan: "Aipatzen dudana txinatar honek, bere jatorriagatik "Shangai" deitzen geniona, euskaldunen artean borrokatu zuen. Beste euskaldun bat izango balitz bezala aritu zen gure artean, berdin borrokan edo aurrerago kartzelan. Nire eskuadrari sartu zuten eta gure kanpaina osoa egin zuen, guk izan genuen patu bera jasanez".

Une egokian iritsi zen Aking Chan, Asturias gerran murgilduta zegoen unean. 1937ko irailaren 6an, Euskal Brigadari jarraitu zion kostaldetik gertu zegoen El Mazuco mendiraino. Bertan bataila basati bat hasi zen. Errebeldeen tropek, indar errepublikarra baino zazpi aldiz handiagoak ziren, mendebalderantz jo zuten olatuak izango balira bezala. "Matxinatuen" armak sofistikutuak ziren; hala ere, El Mazuco ez zuten konkistatzerik lortzen. Orduan, Hitlerren Kondor Legioaren bonbarderoak "taldeetan" agertu ziren, eta "alfonbra bonbardaketak" egin zituzten. Irailaren erdialdean El Mazuco erori egin zen. Aking Chan eta bere lagunak mendebalderantz abiatu ziren, Peña Blancas hiru tontorretaraino. Lurraldea malkartsua zen, zaila zen bertan sartzea hesi naturala osatzen baitzuten mendi horiek. Aking Chanek eta bere brigadak mendi tontorra zaintzen zuten. Euri izoztua elur bihurtu zen. Berriz ere, matxinoek, borrokatzeko modu bera erabili zuten: aire bonbardaketak eta, ondoren, artilleria eta infanteria erasoak. Azkenik, irailaren 22an, "nazionalak" Peñas Blancas okupatu zituzten. Milizianoak, Aking Chanekin batera, iparralderantz El Fitoraino, erretiratu ziren, borrokarekin jarraitzeko. Euskal Brigadak Asturiasko bataila-zelaietan izandako ekintzengatik, errekonozimendu berezia jaso zuen Eusko Jaurlearitzaren aldetik. Brigada osoa bere kemenagatik nabarmendu zen eta "Errepublikar Askatasunaren domina" jaso zuen.

Azkenik, iparralderantz jo zuten, La Berrugaraino; han mezua jaso zuten: Eusko Jaurlearitzak bidalitako "José Luis Díaz" gerraontzia, haien zain zegoela Gijongo portuan, hurrengo goizean Kataluniara bidaltzeko, lur haietan borrokarekin jarraitzeko. Alde egin behar zuten goiz hartan, goizeko hiruretan Luisen txanda izan zen fronteko lehen lerroan guardia egiteko. Bere postutik argi eta garbi entzuten zituen errebeldeen ahotsak. Etsaia oso hurbil zegoen. Luisek esan zuen sekula ez

zuela halako beldurrik sentitu. Kezkatuta zegoen han utziko ote zuten; baina goizeko seietan bere bila etorri ziren. Guztiek lubakietatik jauzi egin zuten, iparralderantz, Trubiarantz. Han komandantea ikusi zuten eta jakin zuten Francoren tropek Asturiasko kostalde osoa okupatu zutela eta "kopatuta" zeudela. Setioaren aurrean, gure protagonistek uko egin zioten amore emateari, eta hego-ekialderantz ihes egiten saiatu ziren. Mieresera iristean, legionario eta tropa marrokiarrek preso hartu zituzten Aking Chan, Luis eta Euskal Brigadako kideak. 1937ko urriaren 21an izan zen, egun ahaztezina haien bizitzan. Espainia iparraldea Francoren kontrolpean erori zen erabat.

Infernua lurrean

Bere borrokaren azken bi hilabeteetan, gerran; Luis beti egon zen Aking Chanen ondoan, honek euskaldunaren hitzak ulertzen ez zituen arren. Mieresen atxilotu ondoren, Luis eta Chan Leongo espetxe batera eraman zituzten eta han, Aking Chanengandik banandu zuten. Ordudanik, bi kamaradek elkarren arteko harremana galdu zuten.

Aking Chan bere burua boluntario gisa eskaini zuen Espainiako gerran parte hartzeko. Bera bezalaxe, 53 herrialdeetako 40.000 pertsona baino gehiago iritsi ziren Espainiara Nazioarteko Brigadak osatzera, faxismoaren aurka borrokatzeko. 1938ko otsailan, Aking Chan eta Nazioarteko Brigadetako preso talde bat Santander iparraldeko kostaldean zegoen espetxe batera bidali zituzten. Apirilaren 5ean, hegoalderantz zegoen Burgosko San Pedro de Cárdena kontzentrazio-esparruraino eraman zuten, Nazioarteko brigadetako beste seihun presorekin batera. Monasterio zahar horretan, arbelezko eraikinean, giltzapetua izan zen. Leiho guztiak suntsituta zeudenez hotz izoztua jasan zuten, baita gosea ere. Egunerok egin behar izan zizkioten agur faxistak bandera nazionalari. Francok "Presos de Guerra" dokumentala grabatu zuen bertan, frankistek gerrako presoek ematen zieten tratua ona erakusteko erabili zuten, nazioarteko propaganda gisa. Aking Chan protagonistetako bat bihurtu zen. Filman, "tinta busti" zuen boligrafo batez eta bere izena txineraz eta ingelesez idatzi zuen: "Aking Chan Shanghai" eta "Chan a King cha GE China".

Burgosko kontzentrazio-esparru horretan Aking Chan preso egon zen, ia 20 hilabetez. 1939ko azaroaren 29an Aragoiko Belchite herrira eraman zuten, Nazioarteko Brigadetako presoekin batera. Herri zaharra erabat suntsitua izan zen bertan gertatu ziren bataila krudelen ondorioz. Francok, etorkizuneko belaunaldiei ohartarazteko, hondakinak eraistea debekatu zuen, eta ez zuen utzi toki hartan bertan berreraikitzen. Aking Chanek eta beste preso batzuek, hondakinetatik mendebaldera herri berri bat eraikitzeko agindua jaso zuten. Egunez, animaliak bezala lan egiten zuten; eta ilunabarrean euren gorputz ahitu eta gosetuak beren bizileku ziztrin eta izoztura eramaten zituzten, Belchiteko seminaria, alegia. Hala ere, hau ez zen Akingek jasan zituen esklabuzarik tragikoena. 1941eko maiatzaren ondoren, nazioarteko brigadistak Palentziako disziplina batailoi batera eskoltatuak izan ziren, non kobazuloetan bizi izan ziren lur azpitik hogeita bost metrora bolbora biltegi bat eraikitzeko, eguzkia ikusi gabe. Lurrazpiko tunel luzeetan airean zebilen hauts mehea biriketari sartzen zitzaion, hezetasuna gihar eta hezurretaraino. Janaria ordura arte jasotako okerrena izan zen. Ura edateko, kilometro batzuk egin behar izaten zituzten, haren bila joateko. Jakina! euren gorputza ere ezin zituzten garbitu. Egoera horretan berehala tifusak eztanda egin zuen eta azkar zabaldu zen, 19 pertsona bizitza galduz. "Infernua lurrean" izan zen.

Palentzian 7 hilabeteko bizitza ankerra jasan ondoren, 1941eko abenduaren 10ean Aking Chan eta Nazioarteko Brigadetako presoak Miranda de Ebroko kontzentrazio-esparrura eraman zituzten eskoltatuta. Eremu honetan ere leiho guztiak apurtuta

zeuden. Iparraldeko haizeak labana balitz bezala, jotzen eta mozten zuen. Ez zegoen, ez koltxoirik, ez mantarik, kanpamentuan. Elkarrekin egon behar izaten zuten berotasuna jasotzeko. Eskaintzen zieten janari txarragatik, desnutrizioa jasan zuten. 1942ko azaroan, Poloniako gerrako preso batek kontzentrazio-esparrutik gerrako presoan zerrenda bat atera zuen, ezkutuan. Bertan, Aking Chanen izena agertzen zen, Madrilen askatu zutela adieraziz. Baina Aking Chanek ez zuen zorte hori izan. Berari buruzko txosten militar batean jasota dago, 1943ko ekainean Miranda de Ebroko kontzentrazio-zelaian zegoela. Zelai horretako teniente batek idatzi zion bertako komandanteari, Aking Chani leporatuz jokoan aritzen zela, eta 369 pezeta errekitatu zizkiotela beste presoari ohartarazteko.

Handik urte askotara, kontzentrazio-zelaian izandako zaintzaile batek Luisi esan zion, Miranda de Ebroko kontzentrazio-esparruan egon zen bitartean, bazegoela bertan txinatar bat kontaktatu zuena, Asturiasko mendietan Euskal Brigada batean borrokatu zuela. Luisek hau entzun zuenean, esan zion: "Zalantzarik gabe, hau nire laguna da; Shanghai, gure laguna". Atsekabetuta zegoen Luis, Aking Chan berriro ikusi ez izanaz, biak kontzentrazio-zelai berean egonda. Baina, 1941eko abenduaren 10ean, Aking Chan Miranda de Ebroko kontzentrazio-esparrura eramán zutenean; Luisek, aurreko urteko azaroaren erdialdean, utzita zuen. Biak egondako kontzentrazio-zelai horretan ez zuten topo egin, eta ez zuten berriro elkar ikusi.

Hitz eta ohar sendagarriak

Zaila da onartzea gerra antifaxista honetan alde zuzena garailea ez izatea.

Lau urteko espetxealdiak eta lan behartuek, inoiz sendatuko ez zen orbaina utzi zioten Luisi, bere bihotzean. Begok idatzi zigun bere aitak musika maite zuela, eta gerra aurretik herriko bandan jotzen zuela. 1941eko abenduaren hasieran, gerrako presoan eremutik etxera itzuli zenean, "Gure hildakoei" bertso-abestia idatzi zuen euskaraz eta gastelaniaz. Hurrengo urteetan, Luisek bere familiarekin batera dolu-kanta hau abesten zuen. Abestiaren hitzaurreak honela dio: "Gaur etxeratu naiz, baina ez askatasun osoakin. Nire biotza oso minduta dago, bai, lagun eta anai maiteenak gaur uts eginez, milla moduz il ziralako". " Begok "a capela" kantatua bidali zidan abestia, letra ingelesera itzulita. Behin eta berriz entzun nuen sentitu nahian, Luisek transmititzen zuen mina. Paragrafo batek honela dio: Ama negarrez dago, semeeri elduta, instante hontan aita afusilatuta. Ama! Deitzen diote, gerritik elduta. Ama! berriro ere, gure aita nun da? Olaxe ume asko, dira geldituta!. Olaxe ume asko, dira geldituta!

Luisek hildakoen aldeko otoitz gisa kantatu zuen dolu-abestiak, 1950eko hamarkadan Taiwango "Izu zuria" ekarri zidan gogora. Preso politikoei exekuziora eskolatuta eramán aurretik, "Har ezazu atsedena pakean" (G.B.) kanta abestu zuten espetxekeo beste kideei agur esateko. Abestiaren bi esaldi argi eta garbi gogoratzen ditut: "Neguak haize iluna badu ere, udaberriko sehaska da". Justizia, azkenik, egun batez nagusituko da. Espainiako Gerra Zibileko artilleriaren orroa 1939ko apirilean amaitu zen, baina erregimen frankistak egindako disidenteen kontrako sarraskiaren tiroak entzuten jarraitu zuen. Biktimen gorpuak errepide, estolda, baso eta putzuen ertzetara bota zituzten. Diktadorearen 36 urteko agintaldian, Luisek ez zuen inoiz botorik eman Francoren hauteskunde "demokratiko" faltsuetan. Hau izan zen bere erresistentzia eta protesta, justizia eguna noiz iritsiko zain.

1940an, Miranda Ebroko kontzentrazio-esparrua utzi ondoren, Luis oraindik ez zen libre geratu. Donostiako Errekluten Kutxara bidali zuten Zerbitzu Militarra betetzeko, eta gerrako "Langile Presoen Batailoietara" bidali zuten berriro, lan behartuak egitera, gutxienez 1941 arte. Lan behartuak amaitu ziren arren, hurrengo hamahiru urteetan

ez zioten etxebizitza aldatzen utzi, eta astero Guardia Zibilaren kuartelera joan behar izan zuten. Hala ere, 1954ra arte ez zuten askatu bere "grillete politikoetatik".

Lusek, gorputzean eta buruan behartutako esklabutzaren ondorioz, zauriak sendatzeko zailtasunak izan zituen. Begok idatzi zuen: "Uste dut gure aitak gerrari buruz idaztea terapia gisa erabiltzen zuela. Horregatik, edozein paperetan idazten zuen, aurkezpena inolaz ere zaindu gabe. Udan familia osoa mendira joaten ginenean, batzuetan aita ikusten nuen, seme-alabok jandako txokolate tableten bilgarrien atzealdean idazten".

Horrela, hainbat izkribu utzi zituen, Espainako Gerra Zibilean, berak eta bere lagunek izan zituzten esperientziak kontatuz. Horien artean "Txinatar bat Euskal Armadan" (Un chino en el Ejército vasco) eskuizkribua dugu, idazkiaren bukaeran Luisen desio sakona adierazten duena: "Amigo Shanghai, desde este rincón de Gasteiz en Euzkadi, besarkada eta agur bero bat, biotzez zuri".

1. Aking Chan (eskuina) eta Ben Raadi, Maroko gerrako presoak, Cardeñako San Pedro kontzentrazio-esparruan, Burgosen (1938).
Argazkia: Carl Geiser.

2. Luis Ariznabarreta Zubiurre, 1935ean, Soraluzen- Gipuzkoa (Euskal Herria). Argazkia: Begoña Ariznabarreta.

3. Hwei-RU Tsou (Ni Huiro) eta Len Tsou (Zou Ningyuan), "Los brigadistas chinos en la Guerra Civil" liburuaren egileak. Estatu Batuetan bizi diren zientzialari taiwandarrak eta senar-emazteak. Argazkia: <https://info.nodo50.org/Historia-de-los-Brigadistas-chinos.html>